

Μετατοπίσεις ψήφων και μεταβολές του έκλογικού χάρτη στις εκλογές της 20ής Νοεμβρίου 1977

Χ. Ν. Γεωργαντίδης
Ήλιος Νικολακόπουλος

Τό κείμενο αυτό παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στην Πάντειο, στις 22 Μαρτίον, στα πλαίσια μιὰς σειράς εισηγήσεων - συζητήσεων για τίς τελευταίεσ εκλογέσ, ποιό οργανώσε ή Έλληνική Έταιρεία Πολιτικής Έπιστήμησ. Τά συμπεράσματα ποιό παρουσιάζομε αποτελούν μέρος μιὰς γενικότερησ έρευνασ σχετικά μέ τήν έκλογική συμπεριφορά, ποιό πραγματοποιείται στό Έθνικό Κέντρο Κοινωνικών Έρευνών.

Ό μέ σχετική ακρίβεια προσδιορισμόσ τών μετατοπίσεων τών ψηφοφόρων μεταξύ δύο έκλογικών άναμετρήσεων αποτελεί

ένα από τά κυριότερα προβλήματα της έκλογικής άνάλυσησ. Ό σχετικά ακριβέσ προσδιορισμόσ τών μετατοπίσεων δέν είναι άμεσοσ, και για τόν ύπολογισμό τουσ απαιτείται ή χρησιμοποίηση ειδικών μεθόδων. Πραγματικά, ή αύξηση της έκλογικήσ δύναμησ ενός κόμματου δέν μάσ δίνει α priori καμιά ένδειξη ώσ πρόσ τήν προηγούμενη κομματική έπιλογή τών καινούριων ψηφοφόρων του, και αντίστοιχα ή μείωση της έκλογικήσ δύναμησ ενός κόμματου δέν μάσ προσφέρει α priori καμιά ένδειξη ώσ πρόσ τίς έπιλογέσ τών ψηφοφόρων ποιό τό εγκατέλειψαν. Έπίσης, όταν ένα κόμμα αυξάνει τήν έκλογική του δύναμη, αυτό δέν σημαίνει άναγκαστικά πώσ έχει διατηρήσει άλλουσ τουσ προηγούμενουσ ψηφοφόρουσ του, και αντίστροφα, όταν ή έκλογική του δύναμη μειώνεται, αυτό δέν σημαίνει άναγκαστικά πώσ τό συγκεκριμένο κόμμα δέν έχει κερδίσει ψηφοφόρουσ από άλλα κόμματα. Στίσ περισσότερεσ αναλύσεισ τών έκλογικών φαινομένων θεωρείται σιωπηρά δεδομένο ότι οι μετατοπίσεισ τών ψήφων πραγματοποιοιούνται μέ βάση τήν αρχή της «έλάχιστησ μετατόπισησ», δηλαδή πώσ ήτι κερδίζει ένα κόμμα προέρχεται από τό συγγενέστερο πρόσ αυτό ιδεολογικά κόμμα. Είναι βέβαια γνωστό ότι οι μετατοπίσεισ τών ψηφοφόρων δέν ύπακούουν σε τόσο απλούσ κανόνεσ, πιστεύεται όμως γενικά

ὅτι οἱ ἄλλου εἶδους μετατοπίσεις εἶναι τελείως περιθωριακές καὶ στατιστικά ἀσημαντές. Μιά τέτοια παραδοχή ὅμως ὄχι μόνο δέν εἶναι πάντα αὐτονόητη, ἀλλά χρειάζεται κάθε φορά ἀπόδειξη, καί συχνά συμβαίνει νά διαψεύδεται ἀπό τήν πραγματικότητα, ὅπως θά δοῦμε στό παράδειγμα τῶν ἐκλογῶν τῆς 20ῆς Νοεμβρίου.

Γιά τή συστηματική διερεύνηση τῶν ἐκλογικῶν μετατοπίσεων ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ μέχρι σήμερα δύο κυρίως μέθοδοι.

Ἡ πρώτη βασίζεται σέ δειγματοληπτικές ἔρευνες τῆς κοινῆς γνώμης καί γίνεται μέ εἰδικές σφυγμομετρήσεις, ὅπου ἡ ἐρώτηση «τί θά ψηφίσετε στίς ἐπόμενες ἐκλογές;» συνοδεύεται κατά κανόνα ἀπό τήν ἐρώτηση «τί ψηφίσατε στίς προηγούμενες ἐκλογές;»

Φυσικά, γιά τήν ἐφαρμογή τῆς μεθόδου αὐτῆς, ἀπαιτεῖται οἱ δειγματοληπτικές ἔρευνες οἱ σχετικές μέ τίς ἐκλογές νά ἔχουν φτάσει σέ ὕψηλό βαθμό πιστότητας, γιατί οἱ σφυγμομετρήσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους παρουσιάζουν μεγαλύτερες δυσκολίες ἀπό μία ἀπλή σφυγμομέτρηση πού μοναδικό στόχο ἔχει τήν πρόβλεψη τοῦ ἐκλογικοῦ ἀποτελέσματος. Ἐπίσης ἡ μέθοδος αὐτή εἶναι πρακτικά ἀνεφάρμοστη ὅταν θέλουμε νά διερευνήσουμε ἀντίστοιχα φαινόμενα προηγούμενων ἐκλογῶν.

Ἡ δεύτερη μέθοδος βασίζεται στήν τεχνική τῆς ἀπλῆς εἴτε πολλαπλῆς παλινδρόμησης. Μέ τή μέθοδο αὐτή ἐπιδιώκεται ἡ κατασκευή ἑνός γραμμικοῦ ἐρμηνευτικοῦ μοντέλου τῶν ἀποτελεσμάτων μιάς ἐκλογικῆς ἀναμέτρησης μέ βάση τά ἀποτελέσματα μιάς προηγούμενης ἐκλογικῆς ἀναμέτρησης. Τό μοντέλο αὐτό μᾶς ἐπιτρέπει νά ὑπολογίσουμε, μέ σχετική στατιστική ἀκρίβεια, σέ τί ποσοστό οἱ ψηφοφόροι ἑνός κόμματος στήν πρώτη ἐκλογή ψήφισαν τό ἴδιο κόμμα καί στήν ἐπόμενη ἐκλογή, καί σέ τί ποσοστό τό κόμμα αὐτό ψηφίστηκε ἀπό τούς ψηφοφόρους πού εἶχαν ψηφίσει διάφορα ἄλλα κόμματα στήν προηγούμενη ἐκλογή. Μέ τόν τρόπο αὐτόν εἶναι δυνατόν νά ἐντοπιστοῦν καί νά ὑπολογιστοῦν οἱ μετατοπίσεις τῶν ψηφοφόρων, στό βαθμό φυσικά πού οἱ μετατοπίσεις αὐτές εἶναι στατιστικά μετρήσιμες.

Πρέπει βέβαια νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ κατασκευή ἑνός τέτοιου μοντέλου δέν εἶναι πάντα ἐφικτή, οὔτε ἡ πιστότητα τῶν ἀποτελεσμάτων του ἐκ τῶν προτέρων δεδομένη. Ἐκτός ἀπό τά προβλήματα πού σχετίζονται μ' αὐτό πού ἔχει ἐπικρατήσῃ νά ὀνομάζεται «οἰκολογικό σφάλμα», δηλαδή τά προβλήματα πού ἀφοροῦν τίς προϋποθέσεις κάτω ἀπό τίς ὁποῖες εἶναι θεμιτή καί δυνατή ἡ ἔξαγωγή συμπερασμάτων γιά τήν ἀτομική συμπεριφορά ἀπό συντελεστές πού ἔχουν ὑπολογιστεῖ γιά γεωγραφικές ἐνότητες, ὑπάρχουν καί μία σειρά τεχνικά προβλήματα πάνω στά ὁποῖα εἶναι ἀδύνατο νά ἐλεταχθοῦμε. Πάντως, τελείως γενικά, μποροῦμε νά πούμε ὅτι μία προϋπόθεση γιά τήν κατασκευή ἑνός τέτοιου μοντέλου εἶναι τά φαινόμενα πού μελετᾶμε νά παρουσιάζονται μέ σχετική ὁμοιομορφία στίς διάφορες ἐκλογικές περιφέρειες (ἢ τίς ὁποῖες ἄλλες γεωγραφικές ἐνότητες ἐπιλέξουμε γιά τήν ἐφαρμογή τῆς μεθόδου). Ὅσο μεγαλύτερη εἶναι αὐτή ἡ ὁμοιομορφία, πού μετρεῖται μέ τό συντελεστή συσχέτισης, τόσο τά συμπεράσματα στά ὁποῖα καταλήγουμε μποροῦμε νά θεωρήσουμε ὅτι ἀναποκρίνονται στήν πραγματικότητα καί ἔχουν γενική ἰσχύ. Ἄν, ἀντίθετα, ὁ συντελεστής συσχέτισης εἶναι μικρός, τότε ἡ βεβαιότητα γιά τήν ὀρθότητα τῶν συμπερασμάτων εἶναι πολύ μικρότερη, γιατί τά ἀποτελέσματα δείχνουν ἀπλῶς μιά γενική τάση, ἕνα μέσο ὄρο.

πού διαμορφώνεται ὡς συνισταμένη ἀνομοιογενῶν φαινομένων.

Πρέπει τέλος νά σημειώσουμε ὅτι, ἐφαρμόζοντας τήν τεχνική τῆς παλινδρόμησης, ἡ μετατόπιση πού μετράμε εἶναι στήν πραγματικότητα συνισταμένη δύο ξεχωριστῶν φαινομένων :

α) τῶν πραγματικῶν μετατοπίσεων, δηλαδή τῶν ψηφοφόρων πού ἄλλαξαν κομματική ἐπιλογή ἀπό τή μιά ἐκλογική ἀναμέτρηση στήν ἄλλη.

β) τῶν μετατοπίσεων πού ὀφείλονται στή διαφοροετική σύνθεση (κυρίως λόγω ἀνανέωσης) τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος στίς δύο ἐκλογές, δηλαδή στή διαφορά πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στίς ἐπιλογές αὐτῶν πού ψήφισαν μόνο στή δεύτερη ἐκλογή ἐνῶ δέν εἶχαν ψηφίσει στήν πρώτη (νέοι ψηφοφόροι κλπ.), καί στίς ἐπιλογές αὐτῶν πού ψήφισαν μόνο στήν πρώτη καί δέν ψήφισαν στή δεύτερη.

Βέβαια, στήν περίπτωση τῶν ἐκλογῶν τῆς 20ῆς Νοεμβρίου, ἡ ἐπίδραση τοῦ δευτέρου φαινομένου εἶναι μικρή σχετικά μέ τήν ἐπίδραση τοῦ πρώτου, γιατί ἡ ἀνανέωση τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος ὑπῆρξε σχετικά περιορισμένη καί γιατί, ὅσο κι ἂν οἱ προτιμήσεις τῶν νέων ψηφοφόρων διαφέρουν ἀπό τίς προτιμήσεις τῶν ψηφοφόρων μεγάλης ἡλικίας, οἱ διαφορές αὐτές δέν εἶναι ποτέ τόσο μεγάλες ὥστε νά ἀποτελοῦν καθοριστικό παράγοντα στόν ὑπολογισμό τῶν μετατοπίσεων. Πάντως, στό βαθμό πού δέν διαθέτουμε καμιά δυνατότητα νά ἐκτιμήσουμε τό ἀκριβές βάρος τῶν καθενός ἀπό τά δύο φαινόμενα χωριστά, παρακάτω, ὅταν μιλάμε γιά μετατόπιση, θά ἐννοοῦμε πάντα τή συνισταμένη καί τῶν δύο αὐτῶν φαινομένων.

Τά δεδομένα πού χρησιμοποιήσαμε γιά τόν ὑπολογισμό τῶν μετατοπίσεων εἶναι τά ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1974 καί τοῦ 1977 κατά ἐκλογική περιφέρεια. Οἱ ἀναλύσεις αὐτές θά ἐπαναληφθοῦν, σέ μικρότερες ἐνότητες (ἐπαρχίες) καί μέ διαχωρισμό ἀστικοῦ καί ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ, μόλις θά ἔχουμε στή διάθεσή μας τά ἀναλυτικά ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν τῆς 20ῆς Νοεμβρίου. Ἐτσι τά συμπεράσματα πού παρουσιάζουμε εἶναι κατά κάποιο τρόπο προσωρινά, μιά σειρά ὅμως ἐνδείξεις – σχετικά μέ τούς διάφορους συντελεστές καί τήν ἀξιοπιστία τους – μᾶς πείθουν ὅτι οἱ λεπτομερέστερες ἀναλύσεις δέν πρόκειται νά τά μεταβάλουν, παρά μόνο θά μᾶς ἐπιτρέψουν νά ἐντοπίσουμε μέ μεγαλύτερη ἀκρίβεια τίς πιθανές ἀποκλίσεις ἀπό τό γενικό μοντέλο.

Οἱ βασικές διαπιστώσεις, ὅσον ἀφορᾶ τίς μετατοπίσεις, στίς ὁποῖες ὀδηγεῖ ἡ ἐφαρμογή τῆς τεχνικῆς τῆς παλινδρόμησης στά ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν τῆς 20ῆς Νοεμβρίου, πάντα ὡς πρὸς τά ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν τῆς 17.11.1974, εἶναι οἱ ἑξῆς :

α) Οἱ ψῆφοι τῆς Ε.Π. προέρχονται ἀποκλειστικά ἀπό ψηφοφόρους πού τό 1974 εἶχαν ψηφίσει Ν.Δ. ἢ Ε.Δ.Ε., μέ μοναδική ἴσως ἐξαιρέση τούς μουσουλμάνους ἐκλογεῖς τῆς Ροδόπης. Ἡ κατανομή τῆς ἐκλογικῆς δύναμης* τῆς Ε.Π. παρουσιάζει πολύ μικρό συσχετισμό μέ τήν κατανομή τῆς δύναμης τῆς Ε.Δ.Ε., ἐνῶ παρουσιάζει μεγαλύτερο συσχετισμό μέ τήν κατανομή τῆς δύναμης τῆς Ν.Δ. Ὅμως ἡ σχέση αὐτή δέν εἶναι ιδιαίτερα ἔντονη καί παρουσιάζει σημαντικές ἀνομοιογενεῖες ἀνάλογα μέ τήν ἐκλογική περιφέρεια, γεγονός πού μπορεῖ νά ἐρμηνευθεῖ ἀπό τήν παρουσία μερικῶν ὑποψηφίων μέ ἰσχυρή τοπική βάση στούς συνδυασμούς τῆς Ε.Π. καί ἀπό τό ὅτι οἱ πολιτικές δυνάμεις πού ἐξέφρασε ἐκλογικά ἡ Ε.Π. δέν εἶχαν ἐκ-

φραστεί αυτόνομα, σε εκλογικό επίπεδο, το 1974.

Η Ε.Π. πραγματοποίησε τα καλύτερα αποτελέσματά της στην Πελοπόννησο (μέ εξαίρεση την Κορινθία), στα Ίονια και στη Θεσσαλία (μέ εξαίρεση τη Μαγνησία). Αντίθετα, στη Β. Ελλάδα (μέ εξαίρεση τις εκλογικές περιφέρειες της Καστοριάς, του Κιλκίς, της Δράμας και την ειδική περίπτωση της Ροδόπης) το ποσοστό των ψηφοφόρων που απέσπασε από τη Ν.Δ. ήταν μικρότερο από τον εθνικό μέσο όρο. Το ίδιο συνέβη επίσης, και μάλιστα σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, στα νησιά του Αιγαίου και στην Κρήτη.

β) Ο βασικός κορμός των ψηφοφόρων της Ν.Δ. προέρχεται από αυτούς που την είχαν ψηφίσει και το 1974 (μεταξύ 70% και 75%). Υπάρχει όμως και μία σημαντική προσθήκη από ψηφοφόρους που είχαν ψηφίσει το 1974 την Ε.Κ.-Ν.Δ. Η μετατόπιση αυτή, που ήταν της τάξεως του 3%-4% του εκλογικού σώματος, δηλαδή 15%-20% των ψηφοφόρων της Ε.Κ.-Ν.Δ. το 1974, αποδείχτηκε ιδιαίτερα σημαντική γιατί αντιστάθμισε ως ένα βαθμό τις απώλειες της Ν.Δ. προς το ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Η μετατόπιση ψηφοφόρων από την Ε.Κ.-Ν.Δ. προς τη Ν.Δ. είναι ακριβώς μία από αυτές τις μετατοπίσεις που δεν μπορούν να έντοπιστούν μόνο μέ τη μελέτη της αύξομείωσης της εκλογι-

κής δύναμης ενός κόμματος. Η ύπαρξη της όμως και το μέγεθός της επαληθεύονται από όλες τις αναλύσεις που κάναμε. Όσον αφορά τη σημασία της, θα προσπαθήσουμε να διατυπώσουμε στη συνέχεια μερικά πρώτα συμπεράσματα.

Η κατανομή της εκλογικής δύναμης της Ν.Δ. παρουσιάζει ιδιαίτερα έντονη συσχέτιση μέ την κατανομή του 1974 (πιο έντονη από τις αντίστοιχες συσχέτισεις για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και την Ε.ΔΗ.Κ.), γεγονός που σημαίνει μία σχετικά ομοιόμορφη συμπεριφορά του εκλογικού της σώματος. Όμως ή σχέση αυτή γίνεται πολύ πιο έντονη αν στους ψήφους της Ν.Δ. προσθέσουμε τους ψήφους της Ε.Π., και το σύνολο το συγκρίνουμε ως προς το άθροισμα Ν.Δ. και Ε.Π. και Ε.Δ.Ε., γεγονός που σημαίνει ότι οι άνομοιογένειες που παρατηρούνται οφείλονται κυρίως στις άνισες απώλειες προς την Ε.Π. Ός προς το σύνολο αυτό (Ν.Δ. και Ε.Π.), σε όλες σχεδόν τις περιφέρειες, τα αποτελέσματα ακολουθούν, μέ μικρές κατά κανόνα αποκλίσεις, τις υποθέσεις που διατυπώσαμε. Μοναδικές έντονες δυσμενείς εξαιρέσεις αποτελούν ή Θεσπρωτία και τα Γρεβενά, όπου ή Ε.Κ.-Ν.Δ. αύξησε τη δύναμη κι έτσι δεν αντισταθμίστηκαν οι απώλειες προς το ΠΑ.ΣΟ.Κ., και μοναδική έντονα ευνόικη εξαίρεση ή Ροδόπη, όπου τα κέρδη της Ε.Π. από την Ε.Κ.-Ν.Δ. υπερέκλυψαν

τίς απώλειες τής Ν.Δ. πρὸς τὸ ΠΑ.ΣΟ.Κ.

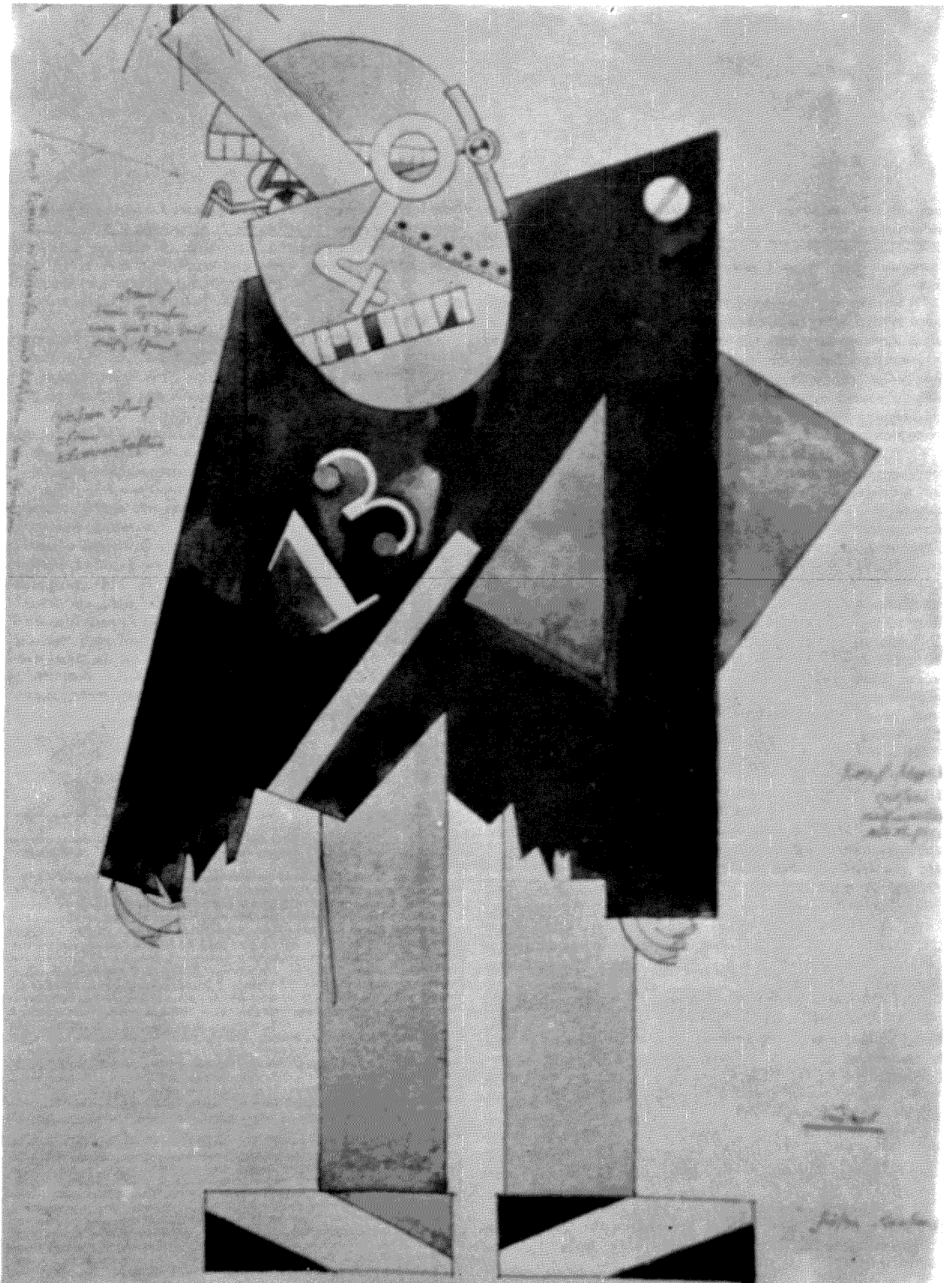
Θά πρέπει τέλος νά σημειώσουμε ὅτι, σύμφωνα μέ τίς ὑποθέσεις πού διατυπώσαμε, ἡ Ν.Δ. στήν Κρήτη θά ἔπρεπε νά αὐξήσει τή δύναμή της κερδίζοντας ἕνα σημαντικό ποσοστό ψηφοφόρων τής Ε.Κ.-Ν.Δ. Αὐτό δέν συνέβη, ἄν καί βέβαια ἡ κάμψη πού παρουσίασε ἦταν αἰσθητά μικρότερη, σέ ἀπόλυτα καί σχετικά μεγέθη, ἀπ' ὅ,τι στήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα. Αὐτό, σύμφωνα μέ ὄλες τίς ἐνδείξεις, ὀφείλεται στήν παρουσία τῶν Ν.Φ., οἱ ὁποῖοι καρπώθηκαν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ψηφοφόρων τής Ε.Κ.-Ν.Δ. πού διέρρησαν πρὸς τὰ δεξιά, γεγονός ὅμως πού ἐπιβεβαιώνει καί σέ τοπικό ἐπίπεδο τή μετατόπιση πρὸς τὰ δεξιά ἐνός σημαντικοῦ τμήματος ψηφοφόρων τής Ε.Κ.-Ν.Δ.

γ) Ἡ Ε.ΔΗ.Κ. ψηφίστηκε σχεδόν ἀποκλειστικά ἀπό ψηφοφόρους τής Ε.Κ.-Ν.Δ. τοῦ 1974. Ἐκεῖνο πού παρουσιάζει ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἡ κατανομή τής ἐκλογικῆς τής δύναμης παραμένει σέ γενικές γραμμές ἡ ἴδια μέ τὸ 1974, ἄν καί ἡ συσχέτιση αὐτή δέν εἶναι ἰδιαίτερα ἔντονη, ἡ σχετική πτώση τής Ε.ΔΗ.Κ. παρουσιάζει σημαντικές ἀνομοιογένειες καί δέν φαίνεται νά ἔχει καμιά σχέση μέ τήν προηγούμενη ἐκλογική δύναμη τής Ε.Κ.-Ν.Δ., ἢ μέ τή δύναμη τῶν ἄλλων κομμάτων. Τό μόνο πού μπορούμε νά παρατηρήσουμε εἶναι ἕνας γεωγραφικός ἐντοπισμός μερικῶν περιφερειῶν ὅπου ἡ Ε.ΔΗ.Κ. παρου-

σιάζει μεγάλη σχετική πτώση, μεγαλύτερη ἀπό τόν ἔθνικό μέσο ὄρο (περιφέρεια πρωτευούσης, Θεσσαλία ἐκτός ἀπό Τρίκαλα, νομός Θεσσαλονίκης). Ἰδιαίτερη σημασία ἀπό αὐτή τήν ἀποψη ἔχει τὸ γεγονός ὅτι στίς περιφέρειες τής μεγάλης σχετικῆς πτώσης περιλαμβάνονται καί οἱ 5 ἐκλογικῆς περιφέρειες μέ ἀποκλειστικά ἀστικό πληθυσμό (Α' καί Β' Ἀθηνῶν, Α' καί Β' Πειραιᾶ καί Α' Θεσσαλονίκης). Ὅσον ἀφορᾷ τή διαφοροποίηση τής πτώσης τής Ε.ΔΗ.Κ. στίς ὑπόλοιπες ἐκλογικῆς περιφέρειες, ἡ ἔρμηνεία της πρέπει μᾶλλον νά ἀναζητηθεῖ σέ τοπικό ἐπίπεδο. Ἡ ὑπόθεση αὐτή ἐνισχύεται καί ἀπό τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις ὅπου ἡ Ε.ΔΗ.Κ. παρουσίασε αὐξηση τής δύναμῆς της (Θεσπρωτία, Γρεβενά, Λευκάδα καί Ξάνθη) δέν ἀποτελοῦν γεωγραφική ἐνότητα, παρὰ εἶναι ὀλιγοεδρικές περιφέρειες ὅπου σημαντικό ρόλο παίζει ἡ προσωπικότητα τοῦ ὑποψηφίου.

δ) Τό ΠΑ.ΣΟ.Κ. συγκράτησε τὸ σύνολο τῶν ψηφοφόρων του ἀπό τὸ 1974 καί κέρδισε ἕνα σημαντικό ποσοστό ψηφοφόρων τής Ν.Δ. καί ἕνα αἰσθητά μικρότερο ποσοστό ψηφοφόρων τής Ε.Κ.-Ν.Δ. Ἡ μετατόπιση ἀπὸ τή Ν.Δ. πρὸς τὸ ΠΑ.ΣΟ.Κ., πού ἦταν τῆς τάξεως τοῦ 9% τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος, ἦταν τὸ σημαντικότερο ρεῦμα πού ἐμφανίστηκε στίς τελευταῖες ἐκλογές καί ἀποδεικνύει ὅτι ἡ κυριότερη μετατόπιση ψήφων δέν ἔγινε

Handwritten notes in the upper left quadrant, partially obscured by the artwork.

Handwritten notes in the middle left quadrant, partially obscured by the artwork.

Handwritten notes in the middle right quadrant, partially obscured by the artwork.

Handwritten notes in the lower right quadrant, partially obscured by the artwork.

Handwritten notes at the bottom right corner, partially obscured by the artwork.

μεταξύ των κομμάτων της 'Αντιπολίτευσης. Σέ σχέση με τή μετατόπιση από Ν.Δ. πρὸς ΠΑ.ΣΟ.Κ., ἢ μετατόπιση ἀπὸ Ε.Κ.-Ν.Δ. πρὸς ΠΑ.ΣΟ.Κ. ἐμφανίζεται περιθωριακὴ, τῆς τάξεως τοῦ 2%-3%, καὶ μικρότερη ἀπὸ τή μετατόπιση ἀπὸ Ε.Κ.-Ν.Δ. πρὸς Ν.Δ.

Ἡ κατανομή τῆς δυνάμεως τοῦ ΠΑ.ΣΟ.Κ. ἐμφανίζει μιὰ ἀρκετὰ ἔντονη σχέση με αὐτὴν τοῦ 1974, ἀν καὶ ἡ συσχέτιση αὐτὴ εἶναι ἀσθενέστερη ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τῆς Ν.Δ., καὶ ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ αὐτὴν τῆς 'Αριστερᾶς. Αὐτὸ ὀφείλεται, ὡς ἓνα βαθμῶ, στὸ γεγονός ὅτι ἡ αὔξησις τῆς ἐκλογικῆς του δυνάμεως ἦταν κατὰ κανὼνα ἀντίστροφα ἀνάλογη πρὸς τὴν ἀπῆλξησις πού εἶχε τὸ 1974, με τελικὸ ἀποτέλεσμα μιὰ σχετικὴ ὁμοιογενοποίηση τῆς δυνάμεως του σέ ὅλη τὴ χώρα.

ε) Τὰ δύο τμήματα τῆς 'Αριστερᾶς (Κ.Κ.Ε. καὶ Σ.Π.Α.Δ.) συγκράτησαν τὸ σύνολο τῶν ψηφοφόρων τῆς Ε.Α. τοῦ 1974, καὶ ἡ συνολικὴ αὔξησις τῆς 'Αριστερᾶς προέρχεται ἀπὸ ψηφοφόρους πού ψήφισαν Ν.Δ. καὶ Ε.Κ.-Ν.Δ. τὸ 1974, καὶ καθόλου ἀπὸ ψηφοφόρους τοῦ ΠΑ.ΣΟ.Κ. Τὸ Κ.Κ.Ε. προσέκλυσε, σέ μεγαλύτερο βαθμῶ ἀπὸ τὴ Σ.Π.Α.Δ., ὄχι μόνο τοὺς ψηφοφόρους τῆς Ε.Α. (συγκέντρωσε τὸ 80% αὐτῶν τῶν ψηφοφόρων, ἐνῶ ἡ Σ.Π.Α.Δ. μόνο τὸ 20%), ἀλλὰ καὶ τοὺς ψηφοφόρους πού προῆλθαν ἀπὸ τὴ Ν.Δ. καὶ ἀπὸ τὴν Ε.Κ.-Ν.Δ. (συνολικὰ κέρδισε 1,5%-2% ἀπὸ ψηφοφόρους αὐτῶν τῶν κομμάτων, ἐνῶ ἡ Σ.Π.Α.Δ. κέρδισε 0,5%-1%). Τὸ Κ.Κ.Ε., συγκεντρώνοντας τὸ 80% τῶν ψηφοφόρων τῆς Ε.Α., διατήρησε τὸ σύνολο τῆς δυνάμεως πού εἶχε ἐμφανίσει τὸ 1974 στὰ πλαίσια τῆς Ε.Α. καὶ κέρδισε ἓνα σημαντικὸ τμήμα (περίπου τὸ 40%-50%) αὐτῶν πού εἶχαν προτιμήσει τὸ 1974 τοὺς ὑποψηφίους τῆς Ε.Δ.Α./Κ.Κ.Ε. ἐς.

Ἡ συσχέτιση τῆς κατανομῆς τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεως τῆς 'Αριστερᾶς (ἰδιαίτερα τοῦ Κ.Κ.Ε.) τὸ 1977 με αὐτὴν τοῦ 1974 εἶναι ἐξαιρετικὰ μεγάλη, πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες συσχετίσεις γιὰ ὅποιοδήποτε ἄλλο κόμμα, καὶ σέ ὅλες τὶς ἐκλογικὲς περιφέρειες, με μοναδικὲς ἔντονες ἐξαιρέσεις τὴ Ζάκυνθο καὶ τὴ Λευκάδα, ἢ δυνάμη τῆς 'Αριστερᾶς ἀκολουθεῖ σέ γενικὲς γραμμὲς τὶς ὑποθέσεις πού διατυπώσαμε.

Παρ' ὅλα αὐτὰ μπορούμε νὰ ἐντοπίσουμε μερικὲς σημαντικὲς γεωγραφικὲς διαφοροποιήσεις. Στὴ Θεσσαλία ἡ 'Αριστερὰ αὐξάνει τὴ δυνάμη τῆς, με ἐξαιρέση τὴ Μαγνησία, περισσότερο ἀπ' ὅ,τι στὸ σύνολο τῆς Ἑλλάδος, αὔξησις ἀπὸ τὴν ὁποία ἐπωφελεῖται ἀποκλειστικὰ τὸ Κ.Κ.Ε. Τὸ φαινόμενο ἦταν ἰδιαίτερα ἔντονο στὴ Λάρισα.

Ἀντίθετα, στὴν κεντρικὴ καὶ ἀνατολικὴ Μακεδονία ἡ αὔξησις εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὸ μέσο ὄρο, με ἐξαιρέση τὴ Χαλκιδική. Δυσμενέστερες περιπτώσεις εἶναι οἱ περιφέρειες Α' καὶ Β' Θεσσαλονίκης καὶ ἡ Καβάλα, στὴν ὁποία ἡ 'Αριστερὰ παρουσιάζει πτώση. Ἡ παρατήρησις αὐτὴ γίνεται πιὸ σημαντικὴ ὅταν συγκρίνουμε τὰ ποσοστὰ τῆς 'Αριστερᾶς τὸ 1977 με τὰ ποσοστὰ τῆς Ε.Δ.Α. τὸ 1963.

Συνοψίζοντας μπορούμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι :

α) Ἡ κυριότερη μετατόπιση ψήφων δέν ἔγινε μεταξὺ τῶν κομμάτων τῆς 'Αντιπολίτευσης, παρὰ ἀπὸ τὴ Ν.Δ. πρὸς τὸ ΠΑ.ΣΟ.Κ.²

β) Μιὰ ἄλλη βασικὴ μετατόπιση ψήφων ἔγινε ἀπὸ ψηφοφόρους τῆς Ε.Κ.-Ν.Δ. πρὸς τὴ Ν.Δ., μετατόπιση πού ἀποδείχθηκε ἰδιαίτερα σημαντικὴ γιὰ τὴν ἀντιστάθμισις ὡς ἓνα βαθμῶ τὴ μετατόπιση ἀπὸ Ν.Δ. πρὸς ΠΑ.ΣΟ.Κ.

γ) Οἱ ψῆφοι τῆς Ε.Π. προέρχονται ἀποκλειστικὰ (με μονα-

δικῆ ἴσως ἐξαιρέση τοὺς μουσουλμάνους ἐκλογεῖς τῆς Ροδόπης) ἀπὸ ψηφοφόρους (τὸ 1974) τῆς Ν.Δ. καὶ τῆς Ε.Δ.Ε.

δ) Τὰ δύο τμήματα τῆς 'Αριστερᾶς (Κ.Κ.Ε. καὶ Σ.Π.Α.Δ.) συγκράτησαν τὸ σύνολο τῶν ψηφοφόρων τῆς Ε.Α. τὸ 1974 καὶ ἡ συνολικὴ αὔξησις τῆς 'Αριστερᾶς προέρχεται ἀπὸ ψηφοφόρους πού ψήφισαν Ν.Δ. καὶ Ε.Κ.-Ν.Δ. τὸ 1974, καὶ καθόλου ἀπὸ ψηφοφόρους τοῦ ΠΑ.ΣΟ.Κ.

ε) Δέν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε καμιὰ στατιστικὰ σημαντικὴ μετατόπιση ψηφοφόρων μεταξὺ ΠΑ.ΣΟ.Κ. καὶ 'Αριστερᾶς, οὔτε πρὸς τὴ μιὰ κατεύθυνση οὔτε πρὸς τὴν ἄλλη.

Οἱ παραπάνω παρατηρήσεις ὁδηγοῦν στὰ ἑξῆς πρῶτα συμπεράσματα :

1. Ἡ σημαντικὴ μετατόπιση ἀπὸ Ν.Δ. πρὸς ΠΑ.ΣΟ.Κ., πού ἐνισχύει τὴ διαμόρφωση ἑνὸς διπολικοῦ πολιτικοῦ σχήματος, δείχνει τὴ δυναμικὴ τοῦ δευτέρου κόμματος καὶ τοῦ δημιουργεῖ προβλήματα ἀνομοιογένειας τοῦ ἐκλογικοῦ του σώματος.

2. Ἡ Ν.Δ., παρὰ τὴ σημαντικὴ πτώση τῆς, κερδίζοντας ἓνα μέρος τῶν ψήφων τῆς Ε.Κ.-Ν.Δ., δείχνει τὴν ὑπαρξὴ δυνατοτήτων ἐπέκτασῆς τῆς στὸ χώρο τοῦ κεντρικοῦ ἐκλογικοῦ σώματος.

3. Ἡ πτώση τῆς Ε.Δ.Η.Κ. πραγματοποιηθῆκε με διαρροὴ ψηφοφόρων πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Ἡ μετατόπιση μάλιστα πρὸς τὴ Ν.Δ. ἦταν ἡ σημαντικότερη ἀπὸ ὅλες, καὶ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ μετατόπιση πρὸς τὸ ΠΑ.ΣΟ.Κ. Συνολικὰ οἱ ἀπώλειες πρὸς τὰ δεξιὰ (κυρίως πρὸς τὴ Ν.Δ. καὶ τοὺς Νεοφιλελευθέρους) ἦταν περίπου τῆς ἴδιας τάξης με τὶς ἀπώλειες πρὸς τὰ ἀριστερὰ (ΠΑ.ΣΟ.Κ., Κ.Κ.Ε. καὶ Σ.Π.Α.Δ.), διαπίστωση ἰδιαίτερα σημαντικὴ γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς μετεκλογικῆς κρίσις τῆς Ε.Δ.Η.Κ.

* Με τὴν ἐκφραση «κατανομή τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεως» ἐννοοῦμε τὸ ποσοστὸ τῶν ἔγκυρων ψηφοδελτίων πού παίρνει τὸ συγκεκριμένο κόμμα σέ κάθε ἐκλογικὴ περιφέρεια.

1. Δέν εἶναι δυνατόν στὰ πλαίσια τῆς σύντομης αὐτῆς παρουσιάσεως νὰ ἐπεκτιθῆμε στὴν τεχνικὴ τῆς παλινδρόμησις. Ὅσοι δέν εἶναι ἐξοικειωμένοι με τὴν τεχνικὴ αὐτὴ μποροῦν νὰ ἀνατρέξουν σ' ἓνα ὁποιοδήποτε ἐγχειρίδιο στατιστικῆς ἢ σέ βιβλία εἰδικὰ ἀφιερωμένα στὴν παλινδρόμησις καὶ τὶς ἐφαρμογές τῆς, ὅπως, π.χ., Norman Draper καὶ Harry Smith, *Applied Regression Analysis*, New York, John Wiley and Sons, 1966. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς τεχνικῆς τῆς παλινδρόμησις - καθὼς καὶ ἄλλων παραπλήσιων στατιστικῶν μεθόδων - γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ ὑπολογισμὸ τῶν ἐκλογικῶν μετατοπίσεων, ὑπάρχει μιὰ ἀρκετὰ σημαντικὴ βιβλιογραφία ἀπὸ τὴν ὁποία ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὰ ἑξῆς : J. Desballe, «Le référendum de 1958. Essai d'étude statistique», in *Journal de la Société de Statistique de Paris*, Ἰούλιος 1959. G. Vangrevelinghe, «Etude statistique comparée des résultats de référendums de 1958 et 1961», in *Revue de statistique appliquée*, τόμ. 9(1961), σελ. 83-100. G.A. Irwin καὶ D.A. Meeter, «Building Voter Transition Models from Aggregate Data», in *Midwest Journal of Political Science*, τόμ. XIII(1969), σελ. 545-566. Ἡ τεχνικὴ τῆς παλινδρόμησις μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ ἐπίσης στὴν διερεύνησις καὶ ἄλλων θεμάτων σχετικῶν με τὴν ἐκλογικὴ συμπεριφορὰ, ὅπως, π.χ., ἡ σχέση τῆς με τὴν κοινωνικὴ διαστρωμάτωσις. Ἡ μόνη σχετικὴ ἐργασία στὰ ἑλληνικὰ εἶναι τοῦ Γ.Θ. Μανουφράδου : «Λαϊκὴ βάση τῶν κομμάτων καὶ ταξικὲς ἀντιθέσεις στὴν Ἑλλάδα τοῦ Μεσοπολέμου», *Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐργῶν*, τεύχος 28, σελ. 233-258.

2. Ἡ διαπίστωση ὅτι μετατοπίσεις δέν ἔγιναν βασικὰ στὸ χώρο τῆς 'Αντιπολίτευσης καὶ ὅτι «οἱ κύριες μετατοπίσεις ἔγιναν ἀπὸ ψηφοφόρους τῆς Ν.Δ. [...] πρὸς τὸ ΠΑ.ΣΟ.Κ. ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ψηφοφόρους τῆς Ε.Κ.-Ν.Δ. (ἢ Ε.Δ.Η.Κ. συμμέρα) πρὸς τὴ Ν.Δ.» περιέχεται στὴν εἰσήγησι τοῦ Ε.Γ. στὴν ἑκτακτὴ συνεδρίασις τῆς Κ.Ε. τοῦ ΠΑ.ΣΟ.Κ. ποὺ πραγματοποιηθῆκε στὶς 3.12.77 (βλ. ἐφημερίδα *Τὸ Βῆμα*, 4.12.77). Ἡ εἰσήγησι ὅμως τοῦ Ε.Γ. δέν ἀποδεικνύει αὐτὴ τὴ διαπίστωση, παρὰ περιφραζέται στὴν παράθεσις πέντε παραδειγματικῶν πού εἰκονογραφοῦν τὴ μετατόπιση ἀπὸ Ν.Δ. πρὸς ΠΑ.ΣΟ.Κ., ὄχι ὅμως καὶ τὴ μετατόπιση ἀπὸ Ε.Δ.Η.Κ. πρὸς ΠΑ.ΣΟ.Κ., στὸ βαθμῶ πού ἔχουν ἐπιλεγθεῖ (με ἐξαιρέση τὴ Ριθόπη) «επιροχῆς ὅσον ἡ Ε.Δ.Η.Κ. διατήρησε ἢ καὶ αὔξησε [...] τὶς δυνάμεις τῆς» (idem). Ἐπίσης στὴν εἰσήγησι τοῦ Ε.Γ. τοῦ ΠΑ.ΣΟ.Κ. δέν ὑπάρχει καμιὰ συνολικὴ ἐκτίμησις γιὰ τὴν τάξη μεγέθους τῶν διαφορῶν μετατοπίσεων.